

jakoby přenášen do nadpozemské reality. – Je to však zároveň rekapitulace „dějin spásy“, Božího příběhu s lidským pokolením a s celým stvořením, vyjadřované častými odkazy k událostem biblickým. – Je to ovšem i obecnství, *koinónia* s celou církví, s živými i mrtvými, se všemi patriarchy, mučedníky, svatými, s mnichy, klérem a lidem: ti všichni jsou apostrofováni v modlitebních aktech.

16.3. Důsledkem celostního pojetí bohoslužby je to, že pravoslavná liturgie má jen nepatrnou míru proměnných částí (*proprium de tempore, de sanctis*). Zejména eucharistická část je neměnně vztažena k centrálním událostem vtělení a vzkříšení a nepodléhá tedy variacím při různých příležitostech. Ty jsou vyhrazeny pro jiné bohoslužebné formy mimo hlavní liturgickou slavnost.

16.4. Na první pohled je pravoslavná liturgie velmi klerikalizována. Hlavní liturgické akty koná kněz a diakon v oltářním prostoru, dokonce i eucharistická modlitba (anafora) je recitována potichu, bez účasti lidu. Společný zpěv lidu není obvyklý, modlitebními aklamacemi odpovídá knězi pěvecký sbor. Nelze však říci, že by lid byl při bohoslužbě pouhou kulisou. Jeho účast se projevuje spíše neverbálně: zažeháním svící, klekáním, křížováním (zprava doleva) atd. Kromě toho lid zpravidla zná nazpaměť vše, co se zpívá, a i když naslouchá zpěvu sboru, současně se s ním modlí. Pravoslavné modlitby jsou zásadně formulovány v plurálu – jde o akci celého shromážděného lidu.

16.5. Eucharistie se lidu zpravidla vysluhuje tak, že do kalichu s vínem, smíšeným s vodou, se naláme prosfora (kvašený pšeničný chléb) a vzniklá směs se komunikantům podává lžící do úst. Pravoslavný křesťan většinou přijímá ve stoje, s překříženými rukama a s tichou modlitbou. Přijímají i malé pokřtěné děti.

16.6. Vedle hlavní liturgie se konají bohoslužebná shromáždění v předvečer a na úsvitě velkých svátků, v některých (slovanských) církvích spojená vjedno. Jsou vyplněna nejen četnými žalmovými, ale i dalšími starozákonními a novozákonními texty. Tak se „denní bohoslužba“ (bohoslužba hodin) stává při těchto příležitostech záležitostí celé obce, nikoli jen mnišského stavu a kléru. V mnišských komunitách se bohoslužba během dne koná častěji.

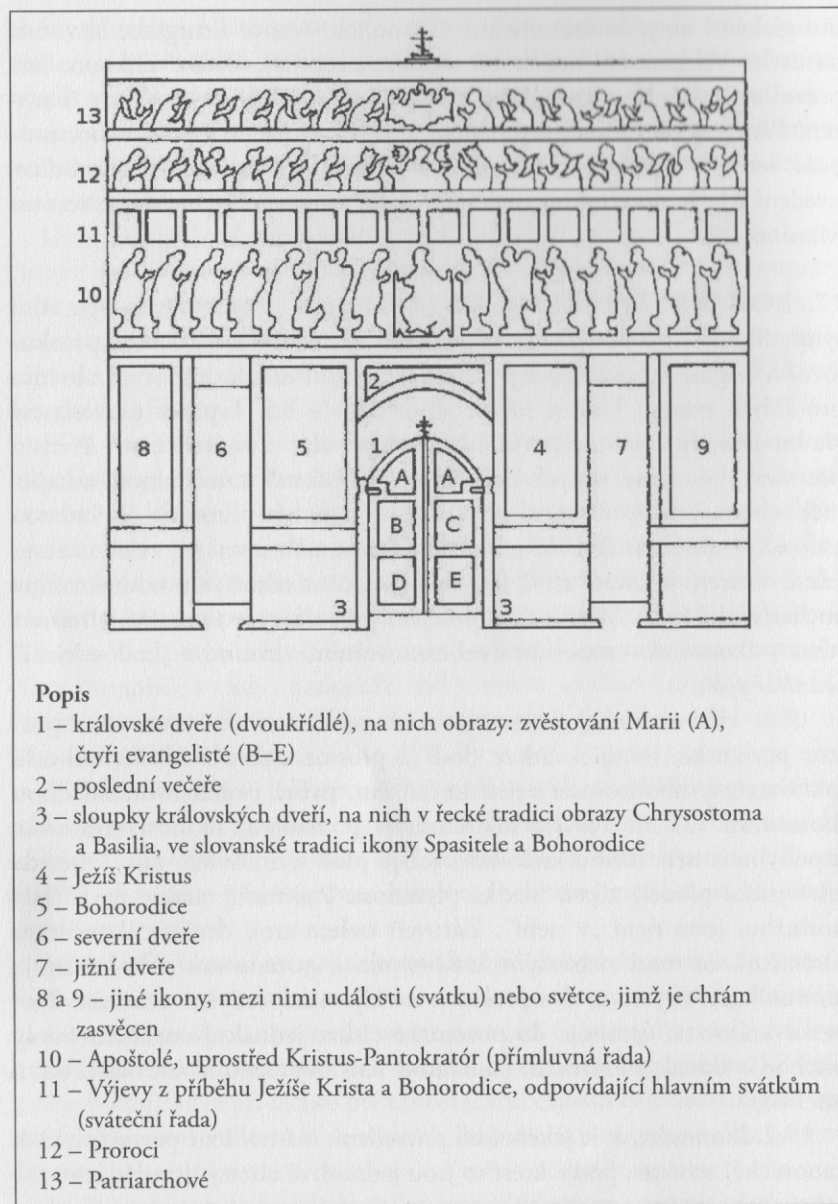
16.7. Vrcholem liturgického roku jsou Velikonoce, „svátek všech svátků a triumf všech triumfů“ a celý pašijový týden, vyplněný bohatými

liturgickými akty, kulminujícími v mnohahodinové liturgické slavnosti na úsvitě Velikonoční neděle (či v noci ze soboty). Vedle Velikonoc zná pravoslavní ještě dvanáct velkých svátků, vztahujících se ke Kristu (narození Páně, zjevení Páně, proměnění Páně, Květná neděle, nanebevstoupení, letnice, povýšení kříže) nebo k Bohorodici (narození Bohorodice, uvedení Marie do chrámu, setkání s Alžbětou, zvěstování Marii, zesnutí Mariino).

17. BOHOSLUŽEBNÝ PROSTOR (chrám) je prostoupen speciální symbolikou, v níž se stýkají dvě perspektivy: nebeská, vyjádřená polokulovitou kopulí (kopulemi) a pozemská, promítnutá do půdorysu chrámu protáhlým tvarem lodi, v níž se shromažďuje lid. Typický pravoslavný chrám je vždy orientován (směrem k východu) a má tři části: Předšíň (*narthex*), kde se ve starých dobách shromažďovali katechumeni a kajícíníci během těch částí bohoslužby, jimž nesměli být přítomni; chrámovou loď (*naos*), shromaždiště lidu; oltářní prostor, přístupný jen celebrantům, jehož centrem je „svatý stůl“ (*hagia trapeza*), na němž jsou konsekrovány eucharistické živly. Mezi lodí a oltářním prostorem je umístěna obrazová stěna – ikonostas – s trojími dveřmi: severními, jižními a „královskými“ (*basiliké pylé*).

17.1. Hlavní funkcí ikonostasu není oddělovat oba prostory – prostor pozemské, bojující církve (loď) a prostor církve zvítězilé, nebeské království, symbolizované nejen kněžištěm, nýbrž i obrazovou skladbou ikonostasu (17.2). Návštěvník chrámu je naopak ikonostasem zván k pohybu k nebeskému království, jež je před ním, ovšem tak, že je zde ještě jakýsi předěl, nikoli hladká plynulost. Pozemská církev, slavící bohoslužbu, ještě není „v nebi“. Zároveň ovšem trojí dveře v ikonostasu naznačují, že mezi nebeským královstvím a pozemskou církví existuje komunikace, nejsou to dva prostory navzájem neprodyšně uzavřené: Nebeské království vstupuje do pozemské církve jednak evangeliem (malý příchod), jednak eucharistií, památkou Kristovy oběti a vzkříšení (velký příchod).

17.2. Ikonostas, ať je jakéhokoli provedení, má tradičně pevné (ne však kanonické) schéma, podle kterého jsou jednotlivé obrazy uspořádány:

Popis

- 1 – královské dveře (dvoukřídlé), na nich obrazy: zvěstování Marii (A), čtyři evangelisté (B–E)
- 2 – poslední večeře
- 3 – sloupky královských dveří, na nich v řecké tradici obrazy Chrysostoma a Basilia, ve slovanské tradici ikony Spasitele a Bohorodice
- 4 – Ježíš Kristus
- 5 – Bohorodice
- 6 – severní dveře
- 7 – jižní dveře
- 8 a 9 – jiné ikony, mezi nimi události (svátku) nebo světce, jimž je chrám zasvěcen
- 10 – Apoštolé, uprostřed Kristus-Pantokratör (přímlyvná řada)
- 11 – Výjevy z příběhu Ježíše Krista a Bohorodice, odpovídající hlavním svátkům (sváteční řada)
- 12 – Proroci
- 13 – Patriarchové

Četné ikonostasy jsou skrovnější, končí sváteční nebo přímlyvnou řadou.

17.3. Pevnou výbavou pravoslavných chrámů (ale i domácností) jsou ikony a úcta k nim charakteristickou součástí pravoslavné bohoslužby a zbožnosti. Ikony jsou obrazy (z řec. *eikón*), někdy i fresky, výjimečně basreliéfy Ježíše Krista, Bohorodice a svatých, vytvořené podle určitých kanonických pravidel a předepsaným rytmem posvěcené. Teologie ikony vychází zásadně z výsledků 7. ekumenického koncilu, který určil, že úcta, prokazovaná obrazu, se vztahuje k zobrazovanému. Ikona není pouhou ilustrací duchovního obsahu, nýbrž prostředkuje tento duchovní obsah, je „oknem do věčnosti“. Celý stvořený svět, a tedy i barva, tvar a výtvarný projev se mohou stát nositeli božské pravdy, jež se sdělována nejen médiem akustickým (slovo), nýbrž i optickým.

17.4. Pravoslavné chrámy zdobí kříže zvláštního tvaru. Někdy nacházíme kříž, spočívající na půlměsíci; jeho rozšíření souvisí se sekundární symbolikou vítězství nad islámem. Primární však je symbolika slunce a měsíce, dvou polovin světového dne, přičemž kříž je spojen s Ježíšem – Sluncem spravedlnosti. – Jiný typ kříže má dvojí příčné břevno; břevno vrchní, kratší, vyjadřuje Pilátův nápis na Ježíšově kříži (*titulus*). – Pokud se objevuje třetí břevno, šikmé zleva doprava, odráží liturgickou skladbu, připomínající odlišný osud dvou mužů, ukřížovaných spolu s Ježíšem.

18. V pravoslavných církvích se slaví sedm SVÁTOSTÍ. Na rozdíl od západní církve není svátostná doktrína v pravoslaví rozpracována do jemných detailů. Vztah mezi svátostnou materií (resp. svátostným úkonem) a působením milosti, kterou svátost prostředkuje, respektuje pravoslavná teologie jako tajemství; svátosti proto označuje jako mystéria, tajiny.

18.1. Křest se zpravidla koná trojím ponořením se slovy: „Křtí se Boží sluha N. ve jméno Boha Otce, Syna i Ducha svatého.“ Je neopakovatelný. Koná jej kněz nebo biskup, výjimečně jej může vykonat i laik. Neosobní formule („Křtí se...“) naznačuje, že udělovatelem křtu je Duch svatý prostřednictvím křtícího. Křest nemluvnat je v pravoslaví obvyklý, třebaže používané liturgické formuláře prozrazují, že byly původně konstruovány pro křest dospělého věřícího.

18.2. Bezprostředně po křtu následuje „pomazání myrem“ (olivovým olejem s přísadami vonných látek), odpovídající západnímu bířmování (konfirmaci). Je to samostatná svátost, avšak časově od křtu neoddělená. Jí se pokřtěnému propůjčují dary Ducha svatého a síla k duchovnímu

životu. Svátost uděluje kněz, avšak myrón musí být vysvěceno sborem biskupů.

18.3. Svátost pokání má formu ústní zpovědi tváří v tvář knězi, který rozhřešení formuluje deprekativní formou (přímluvnou modlitbou za hříšníka), v některých církvích však i formou indikativní. Cílem zpovědi není v první řadě „zkoumání svědomí“ co do jednotlivých hříšných činů, nýbrž jde o vyjádření lítosti, předsevzetí nápravy a víry v milost. Má být duchovní léčbou, nikoli soudem.

18.4. Eucharistie je vysluhována všem, kdo byli pokřtěni, tedy i malým dětem. Používá se kvašeného chleba a vína smíšeného s vodou. Pravoslavná teologie předpokládá, že během eucharistického aktu dochází působením Ducha svatého k proměně živlů, ale rozpracovanou doktrínu o přepodstatnění (transsubstanciaci) nezná. – Od pravoslavného křesťana se žádá, aby přijímal svátost co nejčastěji, ale alespoň jednou za rok.

18.5. Svátost manželství posvěcuje manželský svazek a dává sílu ke křesťanské výchově dětí. Její podstatou je vzájemný slib snoubenců před knězem. V zásadě platí manželství za nerozlučitelné, v praxi však pravoslavné církve neodmítají církevní manželství rozvedeným, kteří vstupují do nového svazku; maximálně však jen třikrát a pokaždé se vyžaduje akt pokání.

18.6. Svátost pomazání nemocných se udílí nejen těžce, nýbrž i lehce nemocným, místy i dětem. Svátost má povahu modlitby za nemocného tělesně i duševně. Ritus spočívá v pomazání různých částí těla olejem, smíšeným s vínem a vodou. Má jej vykonat sedm kněží, v praxi však často stačí jeden kněz.

18.7. Svěcením k ordinovanému úřadu jsou předávány dary Ducha svatého, potřebné a zplnomocňující ke službě v církvi. Základní ritus je vkládání rukou za současných modliteb za ordinovaného. – Pravosláví zastává trojí ordinaci: k úřadu diakona, kněze a biskupa, ale zná i tzv. „nižší svěcení“ (lektor, kantor, subdiakon). Vyššího svěcení nad biskupské není. Diakon je ordinací uveden do služby pomocníka kněze či biskupa při bohoslužbě. Kněz získává ordinací zplnomocnění k vysluhování svátostí (s výjimkou ordinace a svěcení myrónu). Biskupovi se dostává svátostné a učitelské i správní pravomoci v plném rozsahu. – Podmínkou pro úřad diakona a kněze není celibát za předpokladu, že manželství bylo uzavřeno před vysvěcením. Svátost ordinace, která se neopakuje, udílí toliko biskup;

při svěcení biskupa musí být přítomno více vysvěcených biskupů. – Role lidu při slavnosti ordinace je vyjádřena zvoláním „*axios*“ (je hoden), jímž shromáždění potvrzuje svůj souhlas se svěcením.

Mnišství

19. Křesťanský Východ je kolébkou myšlenky a praxe MNIŠŤTVÍ. To se v pravoslavných církvích ubíralo poněkud odlišnými cestami, než na Západě. Není organizováno v různé řády, řehole s pevnými organizačními strukturami a specializovanými úkoly; každá mnišská obec (klášter), ať mužská, ať ženská, je nezávislou, samostatnou jednotkou, jurisdikčně podléhající místnímu biskupu (v některých případech patriarchovi). Jednotlivé kláštery mají svá vlastní pravidla pro život svých mnichů, i když všechny se více nebo méně opírají o model basiliovský (*viz 19.1*). Východní mnišství si také podrželo svůj laický charakter – vysvěcených kněží je v mnišské komunitě jen tolik, kolik je třeba, aby mohla být slavena bohoslužba. V dobách napětí stáli mniši často na straně lidu proti kléru a hierarchii. Ve srovnání s řeholnictvím západním je mnišství v pravoslavných církvích méně aktivní, méně angažované ve službě světu. Je soustředěno spíše k meditaci, bohoslužbě, asketickému životu; kláštery byly však také dílnami církevního umění (malba ikon, liturgický zpěv), teologického bádání a místy pastýřské (zpovědní) pomoci. Teprve v posledním století se některé východní mnišské komunity, zvláště ženské, staly středisky charitativní práce. – Hluběji v základech východního mnišství je uložena myšlenka, že tito křesťané rozhodného života konají církvi i světu neocenitelnou službu svým zápasem proti zlu v lidském srdci a svými modlitbami. Plní i funkci jakéhosi mementa poukazem na radikalitu Ježíšových požadavků a na budoucí (eschatologickou) dokonalost.

19.1. Východní mnišství se vyvinulo z kořene egyptského poustevnictví (anachóretství, eremitství), jehož zakladatelskou postavou byl Antonios († 356). Poustevníci odcházeli mimo lidská sídliště, žili v naprosté chudobě a tělesné kázni, tvoříce jen volnou kolonii. Základní podobu však dostalo východní mnišství působením Basilia Velikého (329–376), který prvek anachóretský zmírnil důrazem na společný život v klášterní komunitě (*koinóbion*), kde je možno kombinovat lásku k Bohu i lásku k bližnímu.

Dbal rovněž o těsnější propojení mnišství s dogmatickým a bohoslužebným vývojem celé církve. Basiliiovský model je základním typem východního mnišství, k němuž časem a místem přibývaly nové varianty, ale nové „řehole“ nevznikaly.

19.2. V mnišském prostředí pravoslavných církví vznikala různá hnutí. Z nich jmenujme např. hesychasmus, usilující meditativními praktikami dosáhnout poznání božského světla (*viz 13.2*), hnutí „nespavců“ (akoimētů), usilující naplnit pokyn k nepřetržité modlitbě, „Boží blázny“ (jurodivé) – nemilosrdné karatele mravů a kazatele pokání, a zejména „starce“ – charismatické zpovědníky a rádce v životních krizích.

19.3. Klášter (monastýr) je základní jednotkou mnišství koinobitského, kdežto volnější kolonie eremitů se nazývá „lavra“ (v ruském prostředí ovšem výraz „lavra“ označuje význačnější kláštery). Středisky východního mnišství jsou zejména: „mnišská republika“ dvou desítek klášterů na hoře Athos na poloostrově Chalkidiki (zal. 963), Trojicko-sergijevská lavra u Moskvy (Sergijev Posad, dříve Zagorsk), Pečerská lavra v ukrajinském Kyjevě aj. – Pozorovatelé až do nedávna soudili, že východní mnišství je na ústupu; nyní se zdá, že spěje k novému rozmachu.

Zbožnost a sociální ethos

20. SPIRITUALITA v pravoslavných církvích je do značné míry poznamenána zbožnou úctou k matce Ježíšově – Bohorodici a ke svatým. V Bohorodici uctívá pravoslavný křesťan zázrak Božího vtělení: Ježíšova matka je jedinečným výrazem skutečnosti, že Bůh se stal člověkem, přijal lidské tělo a přišel na svět po způsobu všech lidí. Zvláštní vyznamenání, jehož se Ježíšově matce jako jedinému lidskému tvorů dostalo, z ní ovšem i v pravoslavné zbožnosti činí mocnou přímluvkyni, jež „stírá slzy Evy“ a „mocně se zastává těch, kdo před Bohem vyznávají své hříchy“. – Svatí jsou pro pravoslavného křesťana výrazem skutečnosti, že Boží dílo v dějinách pokračuje a vytváří jakoby druhý, skrytý plán světové historie, který není přístupný oku profánního dějepisce, zkoumajícího jen empirické skutečnosti, je však vyjadřován hymnem církve, jež ve svatých rozpoznává „tvary Ducha svatého“. Současně jsou svatí výrazem společenství přes hranice časů a míst, společenství živých i mrtvých, v němž se každý modlí za všechny.

20.1. Po stránce dogmatické zůstává pravoslavná mariologie v „soulasu sedmi staletí“ (*viz 7.1*): Ježíšově matce přísluší toliko tituly „Bohorodice“ (*theotokos*) a „Věčná Panna“. Je odmítáno západní dogma o neposkvrněném početí Mariině, neboť je jím porušena souvislost Mariina lidství s hříšným lidstvím všech lidí, a tím oslaben centrální motiv inkarnační. Rovněž západní „nanebevzetí Panny Marie“ (*viz 71.1*) je na Východě slaveno pouze jako „zesnutí“ (*koimésis, uspěňuje*).

20.2. Christologickou souvislost úcty k Bohorodici prozrazuje i ikonografie, která upozaduje izolovanou podobu Marie, bez božského Dítěte. Existují tři základní typy ikony Bohorodice: (a) „Ukazatelka cesty“ (hodegetria): Matka má dítě na klíně a ukazuje na ně rukou. (b) „Slitovná“ (umilenije): Matka dítě láskyplně objímá, tváře obou postav jsou obráceny k sobě, zdůrazněn je motiv mateřství. (c) „Bohorodice Božího znamení“ podle Iz 7,14: Dítě viditelně spočívá v lůně Panny.

20.3. Pokud jde o svaté, nezná pravoslaví formální kanonizační procesy a akty. Mezi svatými jsou silněji než na Západě zastoupeny postavy místního významu – podle tradic jednotlivých autokefálních církví.

21. Pravoslaví se vytýká slabý SOCIÁLNÍ ETHOS, nedostatek zájmu o nápravu pořádků ve světě. Jeho zbožnost má sklon k pasivitě (resp. aktivitě negativní: askezi, odumírání světu) a jeho energie se soustřeďuje k liturgickému uchopování zásvětna. Nelze ovšem přehlédnout, že askeze v pravoslavné zbožnosti není sama sobě cílem, nýbrž metodickou výzbrojí k zápasu s hříchem a k tiché, pokorné službě. Primární rovinnou zápasu o svět je pro pravoslavnou zbožnost rovina osobní; z lidského srdce vycházejí všechny zlé věci. A naopak: I ten nejnepatrnější dobrý čin nejprostšího křesťana zvyšuje úhrnnou hladinu dobra ve světě a přispívá tak k jeho záchraně a nápravě.

21.1. Že v pravoslaví je „málo hrdinné, odvážné, programové síly učinit z tohoto světa podnoží slávy Hospodinovy“ (J. L. Hromádka), je jistě pravda. Ale pravoslavný křesťan žije vírou, že svět „podnoží Hospodinovy slávy“ již je, stal se jí příchodem Božího syna na svět. Myšlenka, že by křesťané či církve měli do světa vnášet něco nad to, co do něj již vložil Bůh, je pravoslaví nepochopitelná. Království Boží bylo již do světa zaseto, vzklíčilo a proces zrání nepochybně dojde k svému cíli.

21.2. Pravoslavní jsou přesvědčeni, že tato základní perspektiva, v níž konvergují osobní i dějinné naděje, umožňuje pojmout službu křesťanů

kladně: jejich úkolem není teprve reagovat na zlo, nýbrž podporovat, chránit a pěstovat dobro. Nejsou nuceni vstupovat do konkurence, vytvářet alternativní programy nápravy a alternativní instituce k jejich prosazení; stačí, když důsledně žijí svou víru a prokazují lásku. Smyslem není dobýt svět, nýbrž proniknout svět milosrdenstvím a vytvořit duchovní předpoklady, v nichž se může dařit lidským pořádkům.

21.3. Základní dvě ctnosti, jimiž pravoslavný křesťan přispívá k nápravě světa, jsou pokora a láska. Pokorné srdce kvalifikuje každý čin, i ten sebelepší, a zase pýcha a snaha o vlastní prosazení i ten nejspektakulárnější čin diskvalifikují. Láska, jež není omezena jen na lidi, nýbrž na všechny Boží tvory, je reálnou silou, která působí proměnu lidské situace nejhrouběji a nejtrvaleji. K těmto ctnostem se druží charakteristický soucit se všemi tvory, zvláště s ubohými a nešťastnými. I zločinec je hoden soucitu, neboť se odcizil svému nejvlastnějšímu určení.

22. Otázky

22.1. Užijeme-li Mollandova dělení (*viz úvod*), patří pravoslavné východní církve jednoznačně do pravé části spektra, mezi církve, jejichž vazba na tradici je velmi silná. Výše (*viz 4*) jsme naznačili, že jejich konzervatismus byl zčásti posílen jejich dějinnými osudy v dobách, kdy bylo hlavně nutno víru uchovat a předat neporušenou. Avšak vliv dějinných faktorů v tomto případě nebyl rozhodující. Pravoslavné církve lnou k tradici a trvají na jejím uchování z důvodů zásadních. Ať jakkoli vyzní v jednotlivostech soud odborníků o tom, jak přesně nebo nepřesně pravoslavné církve uchovaly křesťanství prvních staletí, nepochybné je, že toto uchování bylo vždy vůlí, snahou i prestiží pravoslavných církví. Jejich kritika ostatních křesťanských útvarů směřuje k tomu, že se odchýlily od původních parametrů a nedovoleným způsobem inovovaly apoštolské dědictví. Jestliže západní katolík vnímá katolicitu (obecnost) své církve především prostorově – je přítomna na všech místech –, chápe pravoslavná církev svou obecnost především časově: byla a je táž ve všech dobách. Vzporovala korozivním účinkům dějinného času. Nepochybné je, že tato monumentální starobylost, tato nechuť přizpůsobovat se dobovým větrům má i dnes jistý ohlas a přitahuje, a to nejen estetizující staromilce, nejen současníky, přesycené trhem krátkodechých mód, nýbrž i vážné křesťany a bohoslovce, kteří zde od-

halují skutečné poklady duchovních a teologických zápasů. Tak zapůsobil vstup pravoslavných církví i na světové ekumenické hnutí, i když někdy se skřípotem. Je však otázka, zda tato nedůvěra k historickému času opravdu patří k „původním parametrům“ křesťanské, biblické zvěsti, či zda nebyla přičerpána z jiného zdroje, v našem případě z kultury a duchovnosti pozdní antiky, která, hnána otázkou po neporušitelnosti a nesmrtelnosti, měla sklon podcenit existenci v reálném prostoru a reálném čase. Jinak řečeno: Pravoslaví se orientuje jen na jednu z historických „verzí“ křesťanství. Není důvodu, proč rozhodnutí pro tuto verzi nerespektovat, ale také není důvodu této verzi přikládat výsadní postavení mezi ostatními a udělovat imunitu před věcnou kritikou. Je třeba ovšem připomenout, že jde o verzi autentického křesťanství, jehož jádro zůstalo živé i pod nánosem novoplatónské spekulativnosti a sklonů ke splývání s nadosobním bytím. Pro pravoslavného křesťana svět konec konců není preludem, nýbrž Božím stvořením, do kterého Bůh inkarnací vstoupil, aby je přivedl k dokonalosti.

22.2. K tomuto výhledu ke konečné transfiguraci světa se vztahuje naše druhá otázka. Je jistě pravda: Když chce Ježíš vyjádřit modus přítomnosti Božího království v přítomném světě, sáhne několikrát k obrazu zasetého semene, jež vskrytu roste a jednou přinese plody. Ale novozákonní zvěst zná i jiné tóny, tóny apokalyptičtější, upozorňující, že eschatologické Boží království je také útokem na osobní svědomí (čiňte pokání!) a revolucí, převratem lidských pořádků. Neubráníme se dojmu, že východní křesťanství ve svém myšlení i ve své praxi tyto druhé tóny odsunuje do pozadí ve prospěch představy organického růstu. Přednosti této perspektivy jsme se pokusili vyložit co nejkladněji. Přesto však nemůžeme neupozornit, že se v této perspektivě, je-li izolována, ztrácejí důležité kritické a zejména autokritické potenciály, kterými eschatologická výzva Ježíšova poselství vede k novému a novému dotazování a aktivnímu přehodnocování i těch nejvyšších duchovních projevů, praxe církve i pořádků mezi lidmi.

I s těmito otázkami, a právě s nimi, platí, že východní křesťanství, jak je reprezentují pravoslavné církve, je autentickým křesťanským typem s neobyčejnou duchovní silou a svou odlišností právě pro západního křesťana zdrojem inspirace až dráždivé.